

AZ ORSZÁGOS NEMZETI KLUB KIADVÁNYAI
23

A SZABADSÁG FOGALMA A MAGYAR KÖZTUDATBAN

DR. STOLPA JÓZSEF
ELŐADÁSA
AZ ORSZÁGOS NEMZETI KLUBBAN
1938. NOVEMBER 30.

BUDAPEST, 1939
ATTILA-NYOMDA R. T. II., SZÁSZ KÁROLY-UTCA 3-5.

Gyakran és szívesen hivatkozunk arra, hogy mi a szabadság nemzete, a szabadság országa vagyunk. S valóban, nemzetünk történetének legfényesebb és legszomorúbb lapjai bőven tanúszkodnak arról, hogy tragikus magyar életünkben mennyi vér és könny folyt a szabadságért s mennyi szenvedés pecsételte meg a magyar lélek ragaszkodását a szabadsághoz.

Mi azonban, úgy hiszem, egyúttal a *jelszavak* országa is vagyunk. Nálunk megvan a hajlandóság arra, hogy a nemzeti hiúságunknak hízelgő, szépen csengő-bongó szólamok lelkesítő hangoztatásával beérjük, annak gondosabb megvizsgálása nélkül, hogy mi annak a fogalomnak a közelebbi tartalma, amelyet a szólamok takarnak. Az sem ritka jelenség nálunk, hogy egyéni és csoportérdekek szívesen burkolóznak nagy nemzeti jelszavak védő köpönyegébe. Erre jellemző történeti példa az, hogy a XIX. század első felében a közteherviselést és a jobbágyság megszüntetését követelő újitókat a régi rendszer hívei az alkotmány felforgatóinak bélyegezték meg és azt hangoztatták, hogy a nemesi kiváltságok fenntartása az ország *szabadságának* palládiuma. S emlékszem arra is, hogy a szomorú emlékezetű u. n. októberi forradalom is a nemzet sírját ásó romboló törekvéseit a szabadság jelszávába igyekezett burkolni.

Hogy is állunk tehát azzal a szabadsággal? Mi annak a valódi értelme, jelentősége, tartalma?

A szabadság a maga természetes emberi mivolta szerint jelenti azt a lehetőséget, hogy az ember a maga életcélját, életmódját, életformáját saját felfogása, akarata, érzülete szerint határozzon meg.

hassa meg és erőit, tehetségét háborítatlanul kifejthesse. Ez az *egyéni szabadság*.

Mínt hogy azonban az egyéni szabadságkörök egymásba ütköznek s egymást megsemmisítéssel fenyegethetik, mínt hogy továbbá az ember a maga *magasabb rendű* emberi mivoltát, eszméjét, felfogását a jóról, szépről, helyesről és igazságosról csak nagyobb összességekben, közületeikben, állami, nemzeti közösségekben tudja megvalósítani és teljesebbre vinni, életét ezekben a nagy közösségekbe ágyazza bele, ami szükségképpen együttjár egyéni szabadságának a közösség érdekében való korlátozásával. Egyúttal azonban szabadságérzete a közösség felé új irányt és új tartalmat nyer: egyrészt a törekvést arra, hogy a közösség életének irányításában saját akaratával is résztvehessen, másrészt a törekvést arra, hogy az így megteremtett közösség ne függjön más, hasonló közületektől, hanem saját erejével tudjon érvényt szerezni saját életszemléletének és akaratának. Ha ez a törekvés megvalósul, az egyéni szabadság kiegészül és teljesebbé válik a *közszabadsággal* vagy *politikai szabadsággal*, amely tehát ismét két vonatkozásban jelentkezik: egyrészt befelé, a közösség belső életében, másrészt kifelé, más közösségekkel szemben.

Ebből mindenekelőtt az látszik, hogy a szabadság nem valami pusztán negatívum, nem csupán korlátoktól, akadályoktól való mentesség, hanem *hatalom, uralom, akarat, erő*. Látszik másrészt az is, hogy a közszabadság egyrészt kárpótolja az egyest egyéni szabadságának szükségszerű korlátozásáért, másrészt a közszabadság és egyéni szabadság bizonyos *kölcsönhatással* van egymásra, mínt hogy a (közösség erejének minden gyarapodása az egyéni szabadságnak is javára válik, abban a magasabbrendű értelemben, hogy az egyest emberi mivoltának magasabbrendű és teljesebb kifejtésére képesíti.

Nálunk azonban a közfelfogásban valamiképpen a szabadság fogalmának inkább csak a negatív oldala, a korlátoktól való mentesség van előtérben, a közszabadság és egyéni szabadság kölcsönösségének és (kölcsönhatásának valódi természete nem él elég világosan a köztudatban s a szabadság fogalmának inkább az individuális vonatkozásain van a hangsúly.

Közfelfogásunknak ilyen alakulásában talán része van annak a ténynek, hogy a nemzet évszázadokon keresztül súlyos, véres és sokszor meddő küzdelmeket volt kénytelen folytatni a köz-

szabadság teljességéért oly közhatalommal szemben, amelyet bizonyos fokig magától idegennek érzett s kénytelen volt ezt a küzdelmet folytatni a közszabadságnak idegen közületek felé való irányulásában is, vagyis a nemzeti függetlenség érdekében is. Már pedig ott, ahol a közszabadság csonka, hiányos, ott iközleső az a törekvés, amely az *egyéni* szabadságkörök tágításával iparkodik a közhatalommal szemben ellensúlyt keresni; ott a természetes szabadságérzet könnyen szembe fordul a közhatalommal, amelyben része nincs, amelyet nem érez a magáénak s amelynek egyetemes érdekű működését is szinte ellenséges nyomásnak érzi; ezzel egyúttal elhomályosul a szabadság valódi, helyes fogalma, a súlypont áttolódik a szabadság negatív oldalára, a szabadság merőben a korlátoktól való mentességné tünik fel s a központi hatalom, a közhatalom minden gyengítése, szűkebb területre szorítása a szabadság javára szolgálónak látszik. Ezt a fejlődési folyamatot mutatja egyébként Európaszerte a XVII—XVIII. században az abszolút monarchiával szemben támadt visszahatásból kinőtt racionalista filozófia, amelynek elvei aztán a francia forradalmon keresztül a XIX. század liberális világnézetének szabadságfogalmához vezettek. Bizonyára elég, ha itt ennetk az iránynaik a legmarkánsabb képviselőjére: Rousseau-ra utalok.

Nálunk az évszázados keserű küzdelmek különösen porhanyóvá tették a talajt hasonló eszmék befogadására, Talán ez a magyarázata annak, hogy a XIX. század orthodox liberális világnézeténeik szabadságfogalma, amely pedig alapjában véve az ősi magyar nemzeti hagyományoktól s az erős nemzeti érzülettől idegen, nálunk oly gyors befogadásra talált s bár viszonyaink időközben gyökeresen megváltoztak, köztudatunkból máig sem tudott eltűnni.

A XIX. század liberális világnézetének szabadságfogalmát nálunk báró Eötvös József fejtette ki legvilágosabban és marandó hatással „A XIX. század uralkodó eszméi”-ben.¹⁾ Szerinte a szabadság fogalma *tagadáson* alapszik s ha annak birtokát legfőbb boldogság gyanánt tekintjük, a legkívánatosabbnak tünik fel szükségképp az az állapot, amelyben a szabadságot épen

¹⁾ I. köt. II. fej. g) jegyzet, II. köt. 3. könyv XVII. fej., 6. könyv IX. fej. stb.

nem korlátozza az állam, mert nincs is állam. Az egyes sohasem célnak hanem mindig eszköznek tekinti az államot, amely által személyes célját elérni törekszik. És az emberi létezés célját mindenképen *az egyénben* kell ikeresnünk s az államnak, ha fõn akar állni, úgy kell rendezve lennie, hogy az egyéni önzés számításának megfeleljen, mert az állam oly lény, amelyet szeretni nem lehet. A politikai szabadság azonban, amelynél fogva az egyén az állam hatalmában részt vehet, nem nyújt biztosítékot aziránt, hogy az állam természetes határait nem fogja az egyéni szabadság rovására áthágni. Ennélfogva az egyéni szabadság csak úgy biztosítható, ha *kevesbíteni törekszünk a hatalmat*, amelyet az állam minden egyéni viszonyra gyakorol.

Mint látni méltóztatnalk, ez majdnem ugyanazt jelenti, mint amit a francia Jules Simon úgy fejezett ki, hogy „az államnak arra kell törekednie, hogy feleslegessé tegye önmagát.”

Az első, aki a szabadságnak ily felfogása ellen a magyar államfilozófiai irodalomban súlyos szavát felemelte, volt az én felejthetetlen emlékezetű professzorom, Concha Gyõzõ. (Politika, I. köt. Bpest, 1907. 58. és köv. 1.) Bár egyébként nagy tisztelõje volt Eötvös hatalmas mûvének, nem (késett rámutatni arra, hogy Eötvös az állam és a szabadság természetének megítélésében nagyon is kora közvetlen viszonyainak hatása alatt állott és az államot bizonyos történelmi korcsalakjaiban, különösen a 48 utáni reakció idejében fennállott formájában szemlélte. (Eötvös a Bach-korszakban írta mûvét.) Ezzel szemben Concha Gyõzõ az állami és nemzeti életnek magasabb és a közvetlen korviszonyokon felülemelkedõ szemléletével igyekezett a szabadság tisztultabb fogalmának utat nyitni.

Szerinte a szabadság emberi értelemben *uralmat* jelent, amellyel az ember a maga eszméjét önfelismerte és önmeghatározta *korlátok között* Ikülsõleg valósíthatja s azt tovább módosíthatja. A szabadságnak ezek az összes lényeges elemei az emberi életnek sem külön egyéni, sem közületi formájában föl nem találhatók, hanem csak a két formában együtt. Csak a közben, névszerint az állami (közületben élõ ember lehet szabad és csak a szabad egyénekbõl álló* életét tagjainak közremûködésével folytató közület (nemzet) mondható szabadnak. A valódi szabadság *állandó hatalmát, megingathatatlan erõt* jelent, aminõvel csak a köz, mint egész rendelkezik s az egyesek szabadsága mindaddig nem ilyen, amíg nem az *összesség erejének folyománya*.

A teljes szabadság, mint hatalom, csak a közben van meg és a közszabadságban benne van úgy a belső, mint az egyéni szabadság, még pedig annál fogva, mert csak a közben van olyan ellenállhatatlan erő, amely nélkül az egyén belső szabadsága is más egyének önkényének labdájává tehető s amilyen nélkül az emberi akarat külső érvényesülése éppen lehetetlen. *Csak kevesen lehetnek ott erősek, szabadok, ahol a köz gyenge*; viszont a köznek erejéből az egyesre háramló hatalom, vagyis a szabadság föltételezi a köznek a szabadságát. A szabadság tehát erőt, nem pusztán akadályoktól való mentességet jelent; az akadályok önküzdésében nyilatkozik csak az erő, míg azok hiánya nem bizonyítja az erő jelenlétét.

Így Concha Győző. S írja mindezt oly korban, amikor a XIX. század orthodox liberális világnézete Európaszerte még jóformán mindenütt uralkodónak volt mondható.

S nekem úgy tűnik, hogy az én áldott emlékezetű professzorom itt nagy magyar szellemek ősi hagyományainak útján járt, akik nem írtaik ugyan éppen elvont állambölcséleti tankönyveket, de akiknek a magyar életsorsot bevilágító nagy szellemi hagyatéka lényegében ugyanezt a gondolatot hagyta reánk örökségül.

Csak háromra legyen szabad hivatkoznom e legnagyobbjaink (közül: Szent Istvánra, Zrínyi (Miklósr) és Széchenyi Istvánra.

Kezdem Szent Istvánon.

Amikor Koppány, Cyula és Ajtony vezérek fegyverrel támadták az országot újjászervező és életformáját a kereszténység szellemében átalakító Szent István reformjai ellen, mozgalmuk kifejezett céljai között nyilván nemcsak az ősi vallás, hanem egyúttal az ősi *szabadság* visszaállítása is szerepelt s bár nyilatkozataik hiteles alakban nem maradtak fenn, alig lehet kétséges, hogy az új irány ellen emelt vádjaik egyike az lehetett, hogy az újítások megsemmisítik a nemzet ősi szabadságát, Pedig, hogy Szent Istvánban mily élénken élt a szabadság tisztelete és szeretete, arról világosan tanúskodnak az általa alkotott törvények, íme azt olvassuk dekrétumai II. könyvének 20 fejezetében: „Istenhez méltó dolog és igen jó az embereknek, ha kinek-kinek az ő szabad szándóka szerint folynak élete napjai.” Tehát törvénybe iktatta az egyéni szabadság elvét, – anélkül, hogy ezt összegeyztetetetlennek tartotta volna az erős központi hatalom

szervezéséből folyó fegyelmezássel és szigorú rendtartással; mert, miként dekrétumai első könyvében, vagyis az ú. n. Intelmekben mondja (8. fejt. 2. §.) : „ . . . az engedetlenség (fegyelmezetlenség) az egész országnak veszedelme.” S jellemző, hogy néhány évtizeddel később, Kálmán király dekrétumainak előszavában a következőket olvashatjuk (8. §.) : „Mikor Szent István atyánk, amaz apostoli férfiú, törvényt szerze népünknek, némely dolgokban keményebb, másokban pedig elnézőbb, egyszer szigorúan büntető, másszor türelemmel engedő vala: mindazonáltal a *fegyelem vesszeje nélkül senkit el nem bocsáta.*” Mi más ez, mint ama kor nyelvén kifejezése annak, hogy az egyéni szabadságnak némely szükségszerű korlátok között való biztosítása az állam céljához tartozik ugyan, ennek egyedül alkalmas eszköze azonban az erős iköz hatalom által fenntartott közfegyelem.

Még világosabban látszik ez a gondolat gróf Zrínyi Miklós-nál. Azt írja a Török Áfiumban: „Csak jobbítsuk meg magunkat, szabjunk más rendet dolgainknak, tegyük régi helyére és méltóságára a *militarem disciplinam* . . . Én tudom micsodás impedimentuma vagy on, hogy ezt a perfectiót elérhesse, a magyar nemzetnek . . . Mi a szabadságunkat annyira tágon értjük, hogy akármelyik hajducska is vagy katona nem igen hagyja magát venni örömet az ilyen oskolában vagy disciplinában, holott neki nagy servitusnak tetszik a jó rend s rabságnak a regula . . . Igaz bizonyára az, nincs a szabadságnál szebb dolog, de viszont aki az ilyen militaris disciplinát szabadsággal ellenkező dolognak tartja, vagy bolond, vagy tunya, rossz és rest. Mert én azt vallo on és assecurálo on az én magyarimat, hogy ha jó militaris disciplinát instituálnak, *sem mi ez világon nem leszen, ami az ő libertásokat jobban megtartsa és conserválja, mint az.*” S azután következik a sóikat idézett mondat: „Fegyver, fegyver kívántatik és jó vitézi resolutio.” A „resolutio” akaratot, elhatározást, elszántságot jelent a latin nyelvben. Tehát a szabadságot Zrínyi Miklós szerint is csak a köz ereje, hatalma, fegyelme képes biztosítani.

Most lássuk Széchenyit. Azt írja a Világ-ban: „A szabadság a legfőbb jó s bizonyos, hogy az sohasem lehet vad, tudatlan, rest és önkényes embernek sajátja, hanem csak azé, . . . akinek nem ajkin forog csak, de törümetetlen betükkel szívébe is van vésve a keresztény vallásnak mindent kimerítő javaslata: Amit magadnak nem kívánnál, másnak se tedd!” Ezért valódi szabadság

csak ott van, „ahol a közszabadság fenntartása végett – s im ez a dolog philosophiája – *mindenki szoros törvények alá van véve* s így a természeti szabadságnak egy részét a társasági szabadság elnyerése végett feláldozni kénytelen.” Majd a Kelet Népében tüzetesebben is megmagyarázza, hogy az egyéni szabadság megfelelő részének a társasági szabadság oltárán való feláldozását közelebről miként képzei. Nevezetesen erre nézve azt mondja: „Bizonyos *kötelességérzet* felébresztése és közönségessé tétele szükséges, amely minden magyart, bár nagyot bár kicsit, *bajnoki érzéssel* kössön hazájához . . . Bajnoki pártolása honunknak azonban korántsem azon fellengzős entusiasmus, amely szerint úgyszólván mindenki a kolomp előrevitelére hiszi magát meghíva lenni ... de egyenesen . . . bizonyos *zarándoki komoly magamegtagadás*, amelynél fogva inkább . . . használni a honnak, mint fényleni sajátlag, kívánunk és törekedünk.”

Ami tehát Szent Istvánnál a fegyelem, Zrínyi Miklósnál a militaris disciplina s a vitézi resolutio, az Széchenyinél az egyeseiknek szoros törvények alá vetése, a kötelességérzet, a bajnoki érzés s a zarándoki komoly magamegtagadás; s mindez együtt hatásában s végső következtetésében a szabadság legfőbb biztosítéka. S én alig hiszem, hogy a magyar nép lelki világát, vágyait, sajátosságait valaki jobban ismerte volna ezeknél a magyar szellemóriásoknál.

Milyen mély szakadék választja el ezeknek a nagy magyar szellemeiknek a felfogását a XIX. század orthodox liberális világnezetének szabadságfogalmától, amely az államot az éjjeli őr szerepére akarta kárhozatni s mennél kevesebb beavatkozást kívánt tőle az egyén szabad cselekvési körébe. Pedig nálunk, – bizonyos fokig talán tudat alatt, – nagyrészt még mindig az utóbbi szabadságfogalom él. Talán ennek lehet tulajdonítani, hogy a közhatalomnak némely egyetemes érdekű törekvései, még ha azokat elvben és szólamszerűen általános helyeslés kíséri is, közelebbi végrehajtásuknál felette gyakran ütköznek oly egyéni és különleges csoportérdek ellenállásába, amelyek a hagyományos *szabadságjogokra* való hivatkozással követelnek az egyetemes érdekekkel szemben oltalmat és érvényesülést.

Részben ennek lehet tulajdonítani azt is, hogy nálunk a nagy tömegek sok vonatkozásban még ma is idegenül s idegenkedve állanaik az állammal és a közhatalommal szemben s nem látják benne az egyetemes nemzeti érdek kiteljesedését. Nem tudunk

még mindig arra az elvi magasságra emelkedni, hogy az állam valójában a nemzet önirányzó tevékenysége, hogy tehát az állam valójában nem más, mint a közjó szolgálatára szervezett nemzet.

A szabadság negatív elemeinek és individuális vonatkozásainak túlhangsúlyozása azzal a veszéllyel is jár, hogy azt a látszatot kelti, mintha a XIX. század orthodox liberális világnézete legközelebb állna a magyar lélekhez és annak természetével összennőtt volna. Pedig a XIX. század liberalizmusa épügy nyugatról, idegen'ből átszármazott eszmeáramlat volt, mint egyéb világnézetek, amelyek hatása alól nem tudtuk magunkat ikivonni; nem magyar talajból nőtt ki s nincs gyökere ősi magyar nemzetfenntartó hagyományainkiban; s nálunk ugyanazokból az okokból vezetett a társadalmi és gazdasági ellentétek kiéleződésére s ezzel együtt a nemzeti erőik elernyedésére, mint egyebütt.

Ezzel szemben igyekeztem rámutatni a szabadságnak arra a magasabbrendű fogalmára, amely a szabadságot a köz erejében gyökerezőnek látja s azt a köz erejéből az egyesre is háruló hatalomiként fogja fel, amely magasabbrendű fogalmat a legnagyobb magyar szellemek hagytak rájuk örökségül, akik prófétai ihlettel jelölték ki a magyar élet követendő útját.